

SÄKERHETSPOLITISKA BETRAKTELSE¹

Systemsynsätt vid säkerhetspolitiska omvärldsbedömningar

Thomas Hörberg

Nyligen var en artikel i *Statsvetenskaplig tidskrift* försedd med ”överbubriken” *Säkerhetspolitiska betraktelser*, och det framhölls att bidrag med den inriktningen var välkomna. Det som efterlyses är måhända reflektioner över empiriska observationer på säkerhetspolitikens område – kanske med en gnuttu teorianknytning. Här ett försök i den genren.

Systemteorins praktik – om ”naive science” och inomvetenskaplighet

Säkerhetspolitiska strategier, liksom övergripande totalförsvarsplanering, utgår vanligen från en redogörelse för den politiska och militära situationen i omgivningen. Hotbilda-bedömningar är normalt en viktig komponent i dessa beskrivningar. Redan tidigt i det av regeringen 2017 beslutade dokumentet ”Nationell säkerhetsstrategi” återfinns sålunda ett kapitel med rubriken ”Sverige och omvärlden”. Också i recittexterna till den senaste totalförsvarspropositionen (prop. 2020/21:30) behandlas olika subsystem till det internationella systemet. Detta sker under rubriker som ”Den europeiska säkerhetsordningen”, ”Utvecklingen i Sveriges närområde”, ”Utvecklingen i Europa” m.fl. liknande.

Upplägget av denna typ av texter avspeglar det synsätt man har, och det visar sig då att praktikern² ofta väljer att tala i termer av system. Detta tyder inte nödvändigtvis på en djupare medvetenhet om systemteoretiska modeller. Snarare visar det på praktikern som en ”naive scientist”, dvs. någon som på

1 *Statsvetenskaplig tidskrift* kan nu publicera det tredje bidraget i vår satsning på det vi kallar ”Säkerhetspolitiska betraktelser”. I serien ryms samtidskritik, debatt eller analyser av både nationella och internationella fenomen. Välkomna med ett bidrag!

2 I det följande används, utan närmare bestämning, termer som ”praktiker”, ”tillämpare” och liknande som konträr motsats till ”forskare”, ”analytiker” m.m. Litteraturen är rik på olika benämningar av detta motsatspar.

common sense-basis och med vardagsrationalitet kategoriserar och formulerar ”naiva” teorier, samt utifrån dessa tolkar sociala fenomen.³

Oavsett hur det förhåller sig med den saken rör det sig här om en materia som lämpar sig för att betraktas från ett systemperspektiv, något som sedan länge gjorts i forskarvärlden. Från mitten av 1900-talet utvecklades inom flera discipliner en rad teoribildningar där systembegreppet var centralt.⁴ Av grundläggande betydelse vid studiet av internationella relationer var Kaplans införande av systemsynsättet vid analys av de internationella strukturerna på makro-nivå.⁵

Systemparadigmet har visat sig vara fruktbart när det gäller att hitta gränssnitt mellan vetenskaper som annars står långt ifrån varandra. På motsvarande sätt kan det synsättet vara betydelsefullt genom att medge olika typer av kopplingar mellan ”naive science”/”tacit theory” respektive ”inomvetenskaplig teoribildning”, vilka inte varit möjliga i andra fall.⁶

Vad vinner man då på att ha teorianknytning istället för att helt förlita sig på ”naive science”? Det första kan vara att undvika olika fallgropar. Det berättas om det akademiska underbarnet som just fått en befattning i Kennedy-administrationen och som förklarade vilka briljanta bidrag han skulle lämna till politikutformningen. ”Unge man, ditt bidrag kommer att bli att tala om vad

3 Tankefiguren ”naive scientist” går att härleda till Heider 1958. Vad som här kallas ”naiva” teorier synes påminna om vad Dror 1971:5 kallar tacit theory, dvs. ”unexplicated believed-in explanations of behavior and other phenomena”. I denna betraktelse bortses från frågan huruvida ”naive scientist” är en individ eller ett kollektiv eller om båda alternativen är möjliga. Synpunkterna här rör främst hur tankeinhåll från ”teoretikerns sfär” och från ”praktikerns sfär” kan förhålla sig till varandra. Om man mer konkret kopplar tankeinhåll till olika bärare, eller olika roller, förskjuts perspektivet. En problematisering utefter de linjerna finns hos Sundelius (1997) och den står i centrum för den kunskapsöverföringens problematik för vilken Alexander George myntat uttrycket ”bridging the gap”.

4 Ett kvartssekel senare visar en temperaturlagning från det statsvetenskapliga området (Johansson 1974) bl.a. på åtminstone följande approacher med någon typ av systemsynsätt: allmän systemteori, struktur-funktionalism, input-output-analys samt kommunikationsteori och cybernetik. I flertalet fall är tvärvetenskaplighet ett starkt framträdande drag. Johansson nämner (1974:49 ff. och citerar utförligt) den svenske företagsekonomen Eric Rhenmans bok *Centrallasarettet* som ett gott exempel på allmän systemteori. Mer om Rhenman senare.

5 Morton A Kaplan gav 1957 ut *System and Process in International Politics*, ett verk som ibland har uppfattats som ”kontroversiellt och ofta missförstått”. Boken återutgavs 2005 i serien ECPR Press Classics, då med ett intressant nytt förord av Kaplan. Delar av 2005 års utgåva finns på nätet. För enkelhets skull har sidhänvisningarna här gjorts till nätutgåvan. Perspektiv på Kaplans syn på system och aktörer ges i Petersson 1987.

Som framgår är denna artikel en ”betraktelse”. Kraven på stringens är då inte alltför höga. Sälunda fungerar i det följande Kaplans tänkande närmast som en referenspunkt att förhålla sig till. Jfr Dougherty-Pfaltzgraffs (1971:130) syn på hur Kaplans modell kan utnyttjas.

6 Kaplan för (2005:9 f.) en intressant diskussion om kriterierna för en teori och om teorianvändning. Av betydelse i detta sammanhang är hans observation att ”... theory – in particular, systems theory – permits the integration of variables from different disciplines. ... only a theoretical treatment of the organization will permit the synthesis of distinct types of variables within a common framework.” Utifrån Kaplans synsätt skulle man kunna hävda att det, på det här diskuterade området, blott är en gradskillnad – inte nödvändigtvis en artskillnad – mellan ”naive science” och inomvetenskaplig systemanalys.

som *inte* är möjligt att göra”, blev det insiktsfulla svaret.⁷ Har man väl förstått att politikens logik inte är densamma som seminarierummets finns det emellertid också möjlighet att utifrån ett forskningsperspektiv positivt bidra med ökat kunskaps- och rationalitetsinnehåll.⁸

Föreliggande betraktelse, med en slagsida mot systemsynsättet⁹, rör sig i gränslandet mellan teori och praktik. I sin bok *Theory and the International System* berör McClelland allmänt vilken nytta man kan ha av teori vid studiet av internationella relationer. I det här fallet ligger nyttan av teoriansknytning i att den, med hans ord, ”can tell us where to look next” och att den ”spurs the search for recurring patterns of experience”.¹⁰

Man kan allmänt konstatera att praktikern har mycket att hämta från vetenskapen när det gäller saker som förhållningssätt, metod, samband m.m. Tankar om hur man då kan göra har utvecklats åtminstone sedan mitten av 1900-talet. En milstolpe var de idéer om policy science, en sorts meta-science, som lyftes fram av Harold Lasswell 1951¹¹ och som sedan utvecklats i olika riktningar. Med Kaplans sätt att resonera finns det dock även andra möjligheter till koppling mellan teori och praktik på områden där systemsynsättet är tillämpligt.

Eftersträvar man en växelverkan mellan politik och vetenskap till ömsesidig båtnad får man emellertid inte bara beakta de hänsyn som praktikern måste ta. Omvändningen gäller också – forskningens bidrag måste vara policyrelevanta, dvs. i någon mening relevanta för tillämparen. Vad policyrelevans innebär mer

7 Jfr Kaplan 2005:10: "... [theory] does provide a convenient, explicit method for eliminating or detecting deficiencies in the treatment of a subject". En variant på historien om *Wunderkind* finns hos Wiberg (1976:120). Bergquists (1987:32) råd till "den riddare på den vita hästen som skall införa den rationella sammanhängande utrikespolitiken" går ut på samma sak.

Kollektivet av "de internationella statsvetarna" kan, som Bertelman (2007:69) gör, etiketteras som ett självmedvetet skrä. Oavsett hur man ser på den saken visar det sig att de inte kom bättre ut än UD:s diplomater när det gällde att förutse vår tids stora systemskifte – kalla krigets slut och Sovjetunionens fall.

8 Detta är ett av huvudbudskapen i Bergquist (1987).

Det är väsentligt att ta till sig Sundelius (1997:59) påpekande att "(p)olitiska beslutsfattare kan knappast klandras för att vara lyhörda gentemot sina väljare även om ett sådant hänsynstagande kan stå i konkurrens med en sakfrågeinriktad ändamålsenlighet" eller, som han på ett annat ställe uttrycker det, "den analytiska komponentens primat".

9 I denna mycket begränsade betraktelse har aspekter på systemsynsättet fått en framträdande roll. Även om det inte klaras ut närmare i texten ligger anslaget då också delvis i linje med "den realistiska skolan". Inte minst är detta en följd av att de politiska processerna och försvarsplaneringen drar i den riktningen.

En intressant aspekt i sammanhanget är dock att utformningen av just säkerhetsbegreppet kan vara av betydelse för vilka teoriverktyg som bäst bör användas. Synsätt som utgår från interdependens torde exempelvis vara användbara i fall när försvarsbesluten är baserade på "det breda säkerhetsbegreppet". Teoribildning av den typen lämpar sig inte minst vid analys av samarbeten avseende katastrofer och av situationer då konfliktnivån är jämförelsevis låg. Jfr Keohane-Nye 1977 passim.

10 McClelland 1967:15, punkterna 2 och 3.

11 Lerner-Lasswell 1951. En uppfattning om bokens mottagande får man av recensionen i APSR som vänder sig till den lilla grupp "responsible for producing ideas and data useful in the making and execution of major policies" och där det sägs: "To that group the reviewer can think of no book produced in the last generation that is likely to be more useful". Ett omdöme något utöver det vanliga!

I encyclopedia.com finns en framställning av Lasswell om policy science.

precist är emellertid inte självklart. Ett sätt att ringa in problemet är att granska vilka kriterier som sägs känneteckna en god teori och sedan identifiera de av kriterierna som därutöver har egenskapen att de indikerar något som är av betydelse vid praktisk tillämpning. Allra bäst är naturligtvis om teorin har förklaringsvärde. Ett teorikriterium som nästan alltid är kopplat till policyrelevans rör förmågan att utifrån teorin göra förutsägelser (prediktionskriteriet).¹² Det är säkert ingen slump att Kaplan (2005:13 f.) ägnar betydande uppmärksamhet åt prediktioner i IP-teori.¹³ De empiriska observationerna längre fram i denna text innehåller i flera fall element av prediktion.

En typ av förutsägelser som praktikern alltid är intresserad av rör grundläggande systemförändringar, ytterst rupturer och systemkollaps. För en stat som Sverige är det naturligt att fokusera på regelverket och de normer som bär upp systemet – folkrätten är den svagares vän. Detta kommer klart till uttryck exempelvis i den senaste försvarspolitiska propositionen (prop. 2020/21:30 ss. 32 och 70) genom formuleringar av typen:

- ”Denna regelbaserade europeiska säkerhetsordning bygger på ett brett säkerhetsbegrepp som tillkommit i samstämmighet ...”
- ”Den europeiska säkerhetsordningen är utmanad i grunden liksom de normer, samarbeten och institutioner som utgör fundament för europeisk säkerhet.”
- ”Det breda säkerhetsbegreppet, den multilaterala regelbaserade världsordningen, inklusive folkrätten, och de gemensamma åtagandena gällande mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer ifrågasätts i allt högre utsträckning.”
- ”De principer och regler för mellanstatligt samarbete som anges i FN-stadgan utgör grunden för det globala kollektiva säkerhetssystemet och det är angeläget att slå vakt om dessa.”

I de empiriska observationer som redovisas nedan är säkerhetssystem, regelverk och normer några av de element som återkommer.

The Naive Scientist som systemtänkare och ”realist”

Inom naive science synes man oförhindrad att plocka och fritt sammanställa element från olika teorier och vetenskapliga traditioner. Att man gärna utgår från ett systemsynsätt har berörts ovan. Den politiska miljön präglas av rivalitet

12 Det finns olika uppfattningar om vad som kännetecknar en teori. En kriterieuppsättning som ofta citeras återfinns i Sjöblom 1968:8 ff.

13 IP = internationell politik.

och kraftmätningar. Att politikern då också med förkärlek anlägger ett maktperspektiv på sin omvärld och sin egen verksamhet får väl anses ligga i sakens natur. Därifrån är steget inte långt till att hämta inspiration från s.k. realistiska tanketraditioner, exv. klassisk (traditionell) realism företrädd av bl.a. Hans J. Morgenthau och neorealismen (strukturell realism) med Kenneth N. Waltz som en portalfigur. I båda fallen rör det sig ju om teoretiska inriktningar där frågor om makt och det politiska systemets karakteristika står i centrum. Som framgår nedan ligger tyngdpunkterna dock högst olika.

Morgenthaus idébyggnad rör i mångt och mycket utrikespolitik, medan Waltz huvudsakligen hör hemma i facket internationell politik. Att skillje-linjerna mellan Morgenthaus realism och Waltz synsätt är betydande även på andra sätt illustreras väl i en intressant artikel av den senare i *Journal of International Affairs* (Waltz 1990:21–37 särskilt s. 37). Några av dessa olikheter gör det intressant för praktikern att hämta inspiration från än den ene än den andre.

Realism i Morgenthaus tappning utgår från sex principer. Den andra av dessa – rörande ”the concept of interest defined in terms of power” – är lätt för politikern att ta till sig (Morgenthau 1967:5 ff).

Den första principen däremot är kanske inte något som praktikern omedelbart tänker på:

Political realism believes that politics, like society in general, is governed by objective laws that have their roots in human nature¹⁴ (Morgenthau 1967:4 f).

Emellertid, principen öppnar för ett angreppssätt baserat på psykologiska förklaringsmodeller, alltså en typ av psykologism, och den ger en rad verktyg för prediktioner. Möjligen ger det också en öppning för kopplingar mellan individuella förhållanden och effekter på kollektiv nivå. Att påstå något sådant är dock inte okontroversiellt. Man får här nöja sig med att konstatera att möjligheterna till prediktioner är något som praktikern uppskattar.

Att ta den mänskliga naturen som utgångspunkt kan leda vidare i olika riktningar. Ett tankespar av det mer kuriösa slaget framfördes 1971 vid årsmötet med American Psychological Association av dess ordförande Kenneth B. Clark, som förespråkade framförhandlad ”psychological disarmament”. Han föreslog också ”the development of a drug that national leaders could take in order to decrease their emotional propensities to react to some future international crisis by starting a nuclear war”.¹⁵ Till dess farmakologin kommit så långt kan

14 Principen lånar sig till en omfattande exegetik. Vad som är intressant här är hur elementet ”human nature” skall förstås. Eftersom Morgenthau en bit in i diskussionen gör kopplingar till ”statsmannen” och hur denne agerar är det inte orimligt att han menar att man kan tala om den mänskliga naturen också sådan den manifesterar sig hos enskilda individer.

15 Anförandet av Dr. Clark och en intervju i New York Times den 5 september 1971 (Lieber 1972:101).

man fortsatt ägna sig åt hur Morgenthau klassiska realism förhåller sig till Waltz mer systemorienterade neorealism.

Morgenthau huvudverk utkom 1948. Det kan vara värt att notera att åtminstone halvsekleet dessförinnan hade varit upptaget av diskussioner om olika approacher till vetenskapliga studier av samhällsliga skeenden, inklusive internationell politik.¹⁶

Inom den fåra som kan benämnas psykologism fanns olika, mer eller mindre naturvetenskapligt inriktade grenar – psykologin som vetenskap befann sig ju i ett starkt utvecklingsskede och sköt skott i många olika riktningar. Men redan på 1800-talet hade psykologiserande forskning vunnit terräng, och för den tyske 1800-talsfilosofen Dilthey ”blev psykologien historiens grundvetenskap” (Pfannestill 1937:422).¹⁷

Invändningarna mot psykologismen kom från många håll, bl.a. från kända namn som Edmund Husserl och Émile Durkheim. Den senare framhöll, i motsats till psykologibaserade förklaringar, gärna strukturförändringar som orsaken till omdaningar av samhället. Det är en tanke som långt senare återkommer hos Waltz. Man kan då notera, att när det mer specifikt gäller det internationella systemet pekar Waltz på betydelsen av att dess struktur är anarkistisk. När Waltz söker fjärma sig från den klassiska realismen gör han det också bl.a. i termer av struktur:¹⁸

The idea that international politics can be thought of as a system with precisely defined structure is neorealism’s fundamental departure from traditional realism (Waltz 1990:30).

Att ta till sig element från båda dessa, högst olikartade tankeskolor är naturligtvis inget problem för the naive scientist som till sin natur är en skamlös eklektiker. Klassisk realism med dess syn på makt och ett aktörsorienterat synsätt lämpar sig bättre som bas för att göra händelseorienterade prediktioner rörande kortsiktig utrikespolitik. Neorealismen å andra sidan, med sitt systemorienterade synsätt, är en mer användbar utgångspunkt vid bedömningar av

16 En lättillgänglig översikt finns i Pfannestill 1937.

17 Wilhelm Dilthey (1833-1944), tysk filosof men också lärjunge till historikern Leopold von Ranke. Som sådan fick han säkert ta del av vad som kallats von Rankes ”diplomatiserande historieskrivning” och hörde kanske också von Ranke tala om ”Primat der Außenpolitik”.

Samhällsvetenskaplig forskning utifrån psykologiska utgångspunkter står stark än i dag. Daniel Kahnemans Nobelpris 2002 (ekonomi) är ett av många tydliga belägg för detta.

18 Den andra huvudlinjen i Waltz argumentering rör synen på teori. Hans resonemang utgår från den nationalekonomiska vetenskapen och dess utveckling sedan 1700-talet, och han redovisar den bestämda uppfattning han kommit fram till om vad teori är. När det så är dags för en jämförelse med klassisk realism slår han fast att ”... Morgenthau and other realists failed to take the fateful step beyond developing concepts to the fashioning of a recognizable theory” (Waltz 1990:26). Waltz har också givit ett av sina huvudverk den anspråksfulla titeln *Theory of International Politics* (Reading, MA: Addison-Wesley, 1979).

mönsterförändringar och av den internationella politikens strukturer på sikt.¹⁹ Vid de för säkerhets- och försvarspolitikerna helt centrala omvärldsbedömningarna har politikerna behov av båda dessa element.

Det sagda innebär inte att neorealismen bortser från maktförhållandena. Vad man ser som det väsentliga är emellertid de strukturella maktförhållandena, med andra ord maktfördelningen inom systemet. Detta i motsats till klassisk realism, där makt betraktas som en variabel på statsnivå.

Om säkerhetspolitiska överväganden vid snabbt skiftande förhållanden – en exposé

Det finns en tendens att betrakta både säkerhetsarrangemang och stormaktsmotsättningar som företeelser med mycket lång varaktighet. Det gällde exempelvis ordningen i Europa under det förlängda 1800-talet och antagonismen mellan Frankrike och Habsburg dessförinnan. Vår generation kan emellertid konstatera att tidevarv komma och tidevarv försvinna i ganska snabb följd. Enligt senaste siffror är svenskens medelålder 41,3 år. En person som levtt så länge har upplevt "det andra kalla kriget" (1979-85), den avtagande spänning under Gorbatsjov, perioden efter Sovjetunionens kollaps samt den förnyade skärpningen av säkerhetsläget en bit in på 2000-talet – i samtliga fall med ganska snabba skiften i det säkerhetspolitiska tänkandet som följd.

Efter Berlin-murens fall (1989) och Warszawapaktens upplösning (1991) restes genast högljudda krav på att "the peace dividend" skulle inkasseras. Så blev det, och jämviktsläget i "guns versus butter"-modellen försköts tämligen omgående. De svenska försvarsberedningarnas rapporter fick rubriker som mera vittnade om samarbete än om konflikt. "Säkerhet i samverkan"²⁰ kunde det heta i en av dem. En annan betydelsefull utredning fick titeln "Säkerhet i ny tid".²¹ Än i dag synes den "nya tiden" råda. Åtminstone var "Ny tid, ny strid" namnet på en FOI-studie från oktober 2019.²²

19 Waltz uppfattning om möjligheten till bedömningar på kort respektive lång sikt framgår exempelvis av en intervju på temat Theory and International Politics som han 2003 gav på Berkeley (<http://globetrotter.berkeley.edu/people3/Waltz/waltz-con5.html>). I intervjun berörs frågan om möjligheten att förutsäga Sovjetunionens kollaps, vilket är ett fall som man återkommande stöter på när kritik riktas mot prediktionsförmågan hos Waltz modell.

20 Försvarsberedningen 2007 i ds 2007:46.

21 Temana "det nya i tiden" och "gemenskap med omvärlden" återfinns typiskt nog i titlarna på två centrala utredningar från perioden, båda avseende internationellt samarbete på det försvars- och säkerhetspolitiska området. Det gäller dels ambassadör Krister Bringéus nämnda utredning *Säkerhet i ny tid* (Bringéus 2016), dels ambassadör Tomas Bertelmans utredning *Försvarspolitiskt samarbete – effektivitet, solidaritet, suveränitet* (Bertelman 2014).

22 FOI 2019.

Formeln ”ny tid” är så vanligt i dessa sammanhang att man nästan kan uppfatta den som synonym till systemförändring, vilket inte är så konstigt.²³ På 1990-talet innebar ”ny tid” en säkerhetspolitisk förbättring; en bit in på 00-talet stod ”ny tid” för en försämring. Hela perioden har varit turbulent. Vill man ha en kvicksilversnabb temperaturtagning på förändringarna får man gå till uttalandepolitiken – materiella förändringar i form av (ned)rustning tar betydligt längre tid. Politikens tyngre trender kommer man då åt genom att studera den utrikespolitiska doktrinutvecklingen. Tomas Bertelman skildrar från ett inside-perspektiv, både i riksdagen (utrikesutskottet) och UD, hur sådant kan gå till.²⁴

Åren kring 1990 inleddes grundläggande omvälvningar inom det internationella systemet. När det gäller Sveriges anpassning till det nya kan det vara värt att observera att man inte behöll sitt tidigare säkerhetsbegrepp och utifrån detta drog ner på resurserna till totalförsvaret. En resursminskning gjordes visserligen, men eftersom man vidgade säkerhetsbegreppet²⁵ blev bantningen vad gäller det militära försvaret förmodligen inte lika stor som den annars skulle ha blivit. Den civila delen av totalförsvaret avvecklades successivt.

I vidgningen av säkerhetsbegreppet (en sorts ”securitization”²⁶) låg att fler icke-traditionella hot, sådana som organiserad brottslighet och klimatförändringar, kom att omfattas.²⁷ De ändrade säkerhetsförhållandena medförde också att balansen mellan nationellt och internationellt försköts. Med begreppsändringen följde bl.a. ändrade systemavgränsningar så att geografiskt mer avlägsna hot kom att inkluderas. En betydande del av våra militära förband blev snarast

23 Definitionen av ”ny” i Svenskt ordbok lyder: ”som börjat existera för helt kort tid sedan”, och kombinationen ”ny tid” ger intryck av dynamik. Sammansättningen ”Ny tid” har f.ö. förekommit som namn på en rad tidningar/tidskrifter utgivna av förändringsbenägna rörelser i såväl Danmark, Finland, Norge som Sverige.

24 Bertelman 2008 och 2019. Risker med att använda doktrinutvecklingen som indikator är naturligtvis att man i alltför hög grad fångas i von Rankes perspektiv om ”Primat der Außenpolitik” och därvid bortser från sådant som globalisering, teknikutveckling och kulturella faktorer.

25 En mer aktuell temperaturtagning av hur man uppfattar ”ett brett förhållningssätt till säkerhet” får man i SOU 2016:57, ss. 31-33. I den nu aktuella totalförsvarspropositionen (prop. 2020/21:30, s. 69) hänvisar man när det gäller säkerhetsbegrepp bl.a. till den nationella säkerhetsstrategin från 2017 (reviderad 2019), vilken dock inte är särskilt specifik på den punkten.

26 ”Securitization” får normalt anses ha innebörden att en företeelse förklaras vara en säkerhetsfråga och att den därför kan behandlas på ett extraordinärt sätt.

27 Man kan i sammanhanget notera, att den europeiska säkerhetsstrategin (ESS 2009, se främst sidorna 30-33) laborerar med dels ”globala utmaningar”, dels en uppsättning ”hotbilder”. Av de sistnämnda lyfter man fram terrorism, spridning av massförstörelsevapen, regionala konflikter, stater i upplösning och organiserad brottslighet. De globala utmaningarna är av olika slag. Bl.a. nämns sjukdomar, kampen om naturresurser och energiberoende. ”En storskalig aggression mot någon medlemsstat”, konstaterar man, ”är i dag inte trolig”.

En ny säkerhetsstrategi har därefter tagits fram, vilken presenterades av den höge representanten för Europeiska rådet i juni 2016. Genomförandet av den samt en rad andra aspekter redovisas av regeringen i skr. 2016/17:115 s. 29 f. och i skr. 2017/18:118 s. 38 f.

expeditionskårer som fick sin verksamhet förlagd utanför Europa. Sverige följde därvid en internationell trend.

Förändringens vindar ledde också till att den europeiska säkerhetsarkitekturen förvandlades på olika sätt, bl.a. när det gällde flera av de centrala organisationerna. Sovjetunionens sönderfall och Waszawapaktens upplösning 1991 medförde att en rad före detta diktaturer sökte sig i demokratisk riktning. Europarådet, som tidigare upplevt en besvärande identitetskris bland framväxande europeiska samarbetsorgan, återfann nu sin ursprungliga roll som den europeiska institutionen för demokrati och MR-frågor.²⁸ Detta dock till ett visst pris. Tidigare hade det krävts fungerade demokrati för medlemskap. Nu blev organisationen snarast en utbildningsinrättning för staterna från öst.²⁹ Ett flertal av dem har emellertid ännu i denna dag inte avlagt demokratisk mogenhetsexamen.

Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE; i en tidigare inkarnation ESK) blev den institutionen som fick ansvaret för vad som kanske kunde kallas för de systemuppehållande principerna för det europeiska säkerhetssystemet, främst slutakten från Helsingfors (1975) och Parisstadgan för ett nytt Europa (1990) men också en rad andra politiska åtaganden och nedrustningsöverenskommelser.

De praktiska säkerhetsfrågorna delades upp så att OSSE stod för de områden som tidigare ingått i Sovjetunionen, medan Nato (åtminstone sett från ett västperspektiv) tog hand om resten. Både Nato och EU välkomnade nya medlemsstater från öst. Att vissa av nykomlingarna såg EU-medlemskap snarare som ett steg på vägen mot att förverkliga sin egen nation än som ett bidrag till ett unionsprojekt var något som inte observerades av alla. Efterhand har detta dock blivit alltmer påtagligt.

För en stat som Sverige var det under denna brytningstid naturligt att fokusera på regelverket och på de normer som bär upp det europeiska systemets säkerhetsstrukturer. Starkt kopplade till "det vidgade säkerhetspolitiska begreppet"³⁰ var den folkrättsligt orienterad debatten om s.k. mänsklig säkerhet, vilken rörde det globala ansvaret för att skydda individer (Responsibility to Protect, R2P),³¹ En fast värdegrund på detta område var av stor betydelse och en förutsättning för Sveriges agerande i olika krishärdar.

En bit in på 2000-talet inleddes väsentliga scenförändringar ute i Europa, vilka några år senare resulterade i ett slags säkerhetspolitisk rupturer (Georgien,

28 MR = mänskliga rättigheter.

29 Därmed försvann en viktig förutsättning för att medlemskretsen skulle kunna uppfylla kraven på säkerhetsgemenskap i Deutschs mening. Om olika sorters säkerhetsgemenskaper se Deutsch 1968:193 ff.

30 En statsvetenskaplig diskussion om begreppet säkerhetspolitik, med utgångspunkt tagen i propositionen "Totalförsvaret i förnyelse", återfinns i Goldmann 1997, passim. (Den proposition som nämns redan på första raden i Goldmanns artikel är säkert nr. 1995/96:12. För ordningens skull kan man notera att det från det följande riksmötet också finns en andra proposition, 1996/97:4, med samma titel dock med underrubriken "etapp 2".)

31 Principer om detta antogs av FN vid Världstoppmötet 2005.

Krim, östra Ukraina). Även om varningstecken kunnat iakttas under lång tid är intrycket att vi nu – under det senaste decenniet – bevittnat ett tämligen sömntrycket uppvaknande.³² Inför det förra försvarsbeslutet³³ skrev Försvarsberedningen (2014) att de globala trenderna pekade mot ökad osäkerhet, och förändrade ”realpolitiska förhållanden” påtalades. Ett överraskningselement anas. Utifrån Försvarsberedningens underlag fattade riksdagen den 16 juni 2015 beslut om försvarspolitikens inriktning och om Sveriges försvar 2016–2020.³⁴ Beslutet innebar ambitionshöjningar i olika avseenden och internationella aspekter lyftes fram.

Tid kan ha växlande betydelser och uppfattas på varierande sätt i skilda sammanhang. Att tidshorisonerna varierar mellan olika samhällssektorer kan utgöra problem. ”Kvartalskapitalism” är en känd näringslivsföreteelse, som bidragit till att driva fram fenomenet ”just in time”. Att helt ställa om totalförsvaret görs däremot inte på ett kvarts år. Ett kvarts sekel kommer sanningen närmare. Under den perioden hinner sex riksdagsval äga rum, och under varje valperiod fattas beslut tagna med sidoblickar mot händelser som just inträffat och mot kommande val. Att utvecklingen präglas av ryckighet är under sådana omständigheter inte förvånande. Att förändra en bedömning innebär att kliva över en mental tröskel och om ändringen leder till ett kärvare beslut medföljer det vanligen också en politisk kostnad.

Exposén i detta avsnitt har delvis berört element såsom säkerhetssystem, systemavgränsningar, säkerhetsbegrepp, regelverk, normer och annat som låter sig förenas med Kaplans tänkande. Beträktelsen ligger i olika avseenden också nära praktikerns sätt att uttrycka sig, åtminstone i inledningen av en planeringsprocess eller analys, och där denne kan fungera som ”naive scientist”. När man kommer närmare konkreta ställningstaganden gör sig emellertid den politiska logiken påmind, och det torde vara nödvändigt för praktikern att inta någon annan av de multipla roller³⁵ som står till buds. Detta utesluter inte att praktikerns agerande i någon utsträckning fortfarande kan vara ”teoristyr” (jfr Drors ”tacit theory”).

32 Ett exempel: Så här i efterhand kan man notera att Putins konfrontativa München-tal (februari 2007; mer om det i det följande) observerades och redovisades i bilaga 2 i Försvarsberedningens rapport (2007), undertecknat i december 2007. Beredningen ansåg (ss. 34–36) att det fanns en betydande osäkerhet beträffande den framtida utvecklingen i Ryssland och den uttrycker sin oro. Den faktiskt förda svenska politiken fortsätter dock under åtskillig tid därefter att präglas av ”säkerhet i samverkan” (titeln till beredningens rapport).

33 Riksdagsbehandlingen inför det följande försvarsbeslutet inleddes hösten 2020. Eftersom den processen inte är klar när detta skrivs begränsas övervägandena till det förra, ännu gällande försvarsbeslutet.

34 Prop. 2014/15:109, bet. 2014/15:FöU11, rskr. 2014/15:251, bet 2014/15:UFöU5, rskr. 2014/15:250.

35 Företeelsen ”multiple role taking” förekommer också hos Kaplan (jfr Petersson 1987:227). En mer ingående diskussion om ”role-sets” och ”multiple roles” finns i Merton 1967:41–45.

Det internationella sammanhanget – stabilitet och systemskiften

Efter dessa utflykter i europeisk millennieskiftesempiri finns det anledning att med inspiration från Kaplan och andra systemteoretiker fundera vidare på stabiliteten hos statssystem och betydelsen av tecken på systemskifte.³⁶ Beträktelserna i följande tre avsnitt kretsar kring det temat. Fokus läggs därvid på normer och regelverk.³⁷

Statens övergripande mål är vanligen överlevnad. Därtill är fogade ett antal mål som kan röra bibehållande av styrelseskick, territorium och liknande.³⁸ Helst skall målen nås utan att freden bryts. Att åstadkomma detta kan vara problematiskt bl.a. av skäl som har att göra med vilken typ av statssystem man ingår i. I de systemdefinierande, s.k. karakteristiska reglerna ("essentiell rules") för exempelvis maktbalanssystem ingår krig som ett viktigt verktyg.³⁹ Å andra sidan får, i det systemet, krig inte innebära att en väsentlig aktör elimineras.⁴⁰ Det är därför inte att undra på att maktbalanssystem präglats av ständigt återkommande krig, ofta mellan skiftande koalitioner.⁴¹

För forskaren är frågor om systemskifte och stabilitet fundamentala inom systemsynsättet, vilket bl.a. avspeglas i de centrala begreppen homeostas (som har att göra med systems motståndskraft mot yttre störningar), adaptation (förmågan hos system att genom intern anpassning skydda sig) och feedback

36 De här gjorda betraktelserna är inte ett försök att systematiskt söka relatera Kaplans tänkande till ett empiriskt material. Däremot görs sidoblickar mot Kaplan. Den som söker en executive summary av Kaplans tänkande finner en sådan i Petersson 1987 passim. Som framgår där (exv. s. 222) har sådant som förvandlingsregler för system och informationsvariabler (inklusive aktörers långsiktiga aspirationer) en för Kaplan central roll vid en beskrivning av internationella system. Kaplans uppfattning i detta avseende kommenteras av Goldmann (1978:39 ff.) i dennes resonemang om stabilitet hos system.

37 Som påpekats tidigare är Kaplan av uppfattningen att systemteori kan användas ämnesöverskridande: "...[it] permits the integration of variables from different disciplines." (Kaplan 2005:9). När det gäller just normer och regelverk i systemsammanhang kan man notera en utförlig behandling av den aspekten i företagsekonomen Eric Rhenmans bok *Organization Theory for Long-Range Planning* (Rhenman 1973). Kärnan i Rhenmans resonemang är i sammanfattning: "... structural changes in the environment are what most organizations find hardest to handle. ... of these structural changes the most serious are those involving alteration in norms and values" (ibid. s. 37). Även när organisationen är en stat är det mycket som talar för att så är fallet.

38 Det här valda synsättet passar väl ihop med modeller för maktbalanssystem; se Petersson 1965:263. Det har dessutom den egenskapen att det i allt väsentligt låter sig förenas med vad som sägs i centrala dokument. För svensk del gäller detta bl.a. de av riksdagen tagna försvarsbesluten och den nationella säkerhetsstrategin (regeringsdokument).

39 En fråga, som dock inte tas upp här är hur man skall betrakta "essential rules of a system" – som handlingsnormer, som avspeglade någon bakomliggande norm, som en beskrivning av faktiskt handlande eller som något annat.

40 Om systembevarande stabilitet se Goldmann 1978:40. De åsyftade reglerna för maktbalanssystem avspeglar Kaplans uppfattning (reglerna 2 och 3 i Kaplan 2005:35). Jfr även Deutsch 1968:139 f.

41 Förhållandet mellan "säkerhet" och "fred" diskuteras av Wiberg 1976:37, som lite tentativt hamnar i formuleringen: "säkerhet" är det som är bra för nationen, medan "fred" är det som är bra för det internationella systemet i sin helhet."

Bergquist (1987:28 ff.), som medvetet använder ett tämligen brett maktbalansbegrepp, identifierar åtminstone fyra olika sätt för aktörer att (ständigt) verka för balansförskjutningar inom systemet.

(självanpassning till följd av omvärldsreaktioner). Det finns dock inget egenvärde i att statssystemet fortlever i en viss form. Systemskifte⁴², såsom skedde i slutet av 1900-talet, medför i sig inte ett självklart hot mot statens överlevnad. Samtidigt vet man inte hur det nya systemet kommer att se ut och vilka normer och regler som gäller där.⁴³ I ett bipolärt system kan man tänka sig att konflikter och krig är oundvikliga för att befästa en terrorbalans och därmed systemets stabilitet.⁴⁴ Det innebär inte nödvändigtvis en förbättring för en stat om det dittillsvarande stabila, bipolära systemet med dess konflikter och lågnivåkrig kollapsar till förmån för något annat statssystem med annat konfliktmönster och lägre stabilitet. Stabila system⁴⁵, även om de präglas av konflikter, kan ibland ha sina fördelar. I likhet med näringslivet skyr politiken osäkerhet om framtidsutvecklingen. Sett ur statsledningens synpunkt är det därför av värde att kunna göra rimligt goda prediktioner om systemförändringar.

Det finns de som menar att man helt kan bortse från historien i sammanhang som dessa. "History is more or less bunk" sade Henry Ford i en ofta citerad intervju.⁴⁶ President Kennedy, å andra sidan, var av uppfattningen att historiens lärdomar borde beaktas, och hans agerande under Kuba-krisen (1962) var påverkat av vad han nyligen läst om första världskrigets utbrott.⁴⁷

En metod Kaplan själv använde när han testade sitt "framework of analysis" var att applicera det på historiska material med stor spridning i tid och rum.⁴⁸ Historiska exempel säger naturligtvis inte hur det kommer att gå i framtiden, men de kan antyda hur det skulle kunna komma att gå.⁴⁹ Framförallt pekar de

42 Om systemskifte jfr Goldmann 1978:36.

43 För tydlighets skull bör det påpekas att det statssystem som åren kring 1990 efterträdde det bipolära inte motsvarar något av de system som Kaplan beskriver i 2005 års förord (Kaplan 2005:4). Andra stater än de ledande kan mycket väl elimineras. Så skedde exempelvis med Polen i 1700-talets europeiska maktbalanssystem.

44 Med pol avses i sammanhanget ett maktcentrum i meningen dominerande stat eller motsvarande. (Goldmann 1978:40). I Kaplans modell finns två bipolära system. Dougherty-Pfaltzgraff 1971:127 menar att kalla krigets värld i många avseenden påminner om det som kallas "loose bipolar system" och för vilket det också ingår regler för när krig kan tillgripas. Se Kaplan 2005:47.

45 Innebörden av "stabilt system" diskuteras av Goldmann 1978:39 f.

46 Intervju i *Chicago Tribune* den 25 maj 1916; ("historia är mer eller mindre nonsens").

47 Bjöl 1973:381. Boken Kennedy nyligen läst var *The Guns of August* av Barbara W. Tuchman, vilken utkommit tidigare under året. Goldmann (2007), som också återger uppgiften, sätter den i ett större sammanhang och diskuterar hur beslutsfattaren kan förhålla sig såväl till historien som till experten (i boken kallad statsvetaren).

En "modern klassiker" på området, som just rör den kris som Kennedy hade att hantera, är Graham T. Allison's *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis* (1971, omarbetad och utvidgad 1999), i vilken Kuba-krisen analyseras tre gånger med olika analysverktyg (rational actor-modellen, organizational process-modellen och governmental politics (bureaucratic)-modellen) och med tre olika resultat.

48 Även formella aspekter, inklusive logisk konsistens, har testats, bl.a. med datorhjälp (Dougherty-Pfaltzgraff 1971:130).

En åskådlig översikt över historiskt intressanta internationella system (kinesiska system 1122-221 f.Kr., grekiska stadsstater 800-322 f.Kr. och de italienska staterna under renässansen) samt ett försök till typologisering finns i Holsti 1974 kap. 2-3.

49 Människans sätt att göra *bedömningar* av diverse slag följer i viss utsträckning olika psykologiska

på faktorer som kan vara relevanta i en viss typ av situationer. De kan dessutom utgöra en checklista på omständigheter som för säkerhets skull bör beaktas. Motsidans användande av historiska analogier kan också vara indicier värda att beakta såväl vid analys som vid (mot-)argumentering. Politiker lyfter ofta fram sina favoritlärdomar ur historien (typ "München -38") och skapar därmed en förväntan om ett visst tanke- och handlingsmönster.

Startpunkten för det kommande resonemanget tas i ett historiskt förlopp som ägde rum en gång för mycket länge sedan ...

ETT SAGOLIKT PERSPEKTIV

Det var, som sagt, en gång för mycket länge sedan:

Alla hade kommit resande, för nu skulle Europas affärer göras upp och en ny ordning etableras. Förväntningarna var stora när ombuden strömmade in till det förhandlingsbord där de skulle bli sittande ett bra tag. En ambassadör skulle hinna avlida. Andra tog saken lättare och kopplade av med en danskväll då och då när förhandlingarna kört fast. Men till slut var det hela klart. En ny säkerhetsordning för Europa fanns på plats. Egentligen var detta freden efter det stora kriget. Eller åtminstone en av frederna.

Tiden gick. Det mesta var lugnt, utom i Grekland förstås. Men annars tillämpades i huvudsak de överenskomna principerna, vars syfte var bestående fred utan större intressesmottagningar, att motverka revolutionära förändringar m.m.

Så småningom befanns det dock att särskilt en av stormakterna hade ambitioner och målsättningar som inte riktigt rymdes inom de överenskomna europeiska ramarna. Landets språk talades av betydande grupper i det lite mindre grannlandet, och dessa befolkningsgrupper, särskilt separatisterna, förtjänade stormaktens stöd – tyckte stormakten. I mars utropade separatisterna en egen provisorisk regering och de besatte nyckelpositioner. Det lilla landet satte då in sin armé, varefter stormakten förde fram trupper. Stridigheter ägde rum, vilka följdes av vapenvila, som kränktes.

För att göra en lång historia kort fortsatte striderna i flera omgångar och några år senare fick Danmark avträda Schleswig, Holstein och Sachsen-Lauenburg. Huruvida separatisterna sedan levde lyckliga i alla sina dagar är ovisst.

För de flesta är läsningen av ovanstående någon sorts déjà-vu upplevelse. Byt Wien-kongressen som den beskrivits här och dess beslut mot

Helsingforsavtalet; byt europeiska konserten och den heliga alliansen (vilka följde på Wien-kongressen) mot ESK/OSSE; byt Preussen mot Ryssland samt byt Danmark mot Ukraina – så befinner vi oss i dagens situation.⁵⁰

VÄRDEGEMENSKAP, SÄKERHET OCH STRUKTURELLA FÖRÄNDRINGAR I DET INTERNATIONELLA SYSTEMET

Att Danmark inte förlorade de omtvistade områdena i samband med kriget 1848-51⁵¹ berodde bl.a. på att Ryssland, med åberopande av de principer som styrde den dåvarande internationella ordningen⁵², lyckades hålla tillbaka tyskarna under ledning av Preussen. 1864 satt korten annorlunda med resultat att Schleswig-Holstein numera är tyskt. Den värdegemenskap som skyddat Danmark 1848-51 fanns inte längre.⁵³

På motsvarande sätt räckte Helsingforsandans och värdegemenskapen inom OSSE inte till när det gällde Krim; inte heller när det gällde Abchazien och Sydossetien för den delen. De systemstyrande, faktiska spelreglerna hade förändrats åren efter 1850 på liknande sätt som i vår tid skedde någon gång vid millennieskiftet 2000. De OSSE-avtal som slöts på 1900-talet finns fortfarande kvar, men deras realpolitiska vikt är nu en annan och lägre.

Det som beskrivits ovan rör förändringar som avser hela systemet, dess

50 Några klargöranden:

ett bra tag – Wien-konferensen öppnades i oktober 1814 och slutade i juni 1815, med "de hundra dagarna" från Napolens återkomst från Elba i mars 1815 som störningselement.

En ambassadör skulle hinna avlida – frånfallet lär ha föranlett en luttrad förhandlare, van att tolka alla diplomatiska markeringar, att ställa frågan "Vad menade han med det?"

en danskväll – åsyftar det kända citatet "*Le congrès danse, mais il ne marche pas*" (kongressen dansar, men den går inte [framåt]), vilket syftade på de många sociala begivenheter som omgav förhandlandet.

en ny säkerhetsordning – Wienkongressens resultat (den heliga alliansen, den europeiska konserten, ytterligare ett stormaktsförbund m.m. samt överenskomna principer) hade sammantaget klara paralleller med ESK/OSSE.

Grekland – just Grekland var ett undantag eftersom det ingick i det muslimska ottomanska imperiet, men det fanns också andra problem i Medelhavsområdet och annorstädes. Och sedan kom revolutionsåret 1830, och revolutionsåret 1848, Krim-kriget (1853-56) och ... Jämfört med föregående epok och som kontrast mot det blodiga 1900-talet var dock de 100 åren 1814-1914 tämligen lugna.

I mars utropade ... – avser år 1848. Förhållandena då och det följande förloppet var komplicerade. Den engelske utrikesministern lord Palmerston lär ha beskrivit det hela på följande sätt: "Only three people have ever really understood the Schleswig-Holstein business – the Prince Consort [drottning Victorias tyske make, prins Albert], who is dead – a German professor, who has gone mad – and I, who have forgotten all about it." Historien förekommer i olika varianter (jfr Stjernquist 1987:9), men i slutändan löstes frågan hur som helst av Bismarck „mit Blut und Eisen".

51 De sista stridshandlingarna ägde rum på nyårsdagen 1851. Efter en längre vapenvila hade fred mellan Danmark och Preussen slutits redan den 2 juli 1850. I dansk litteratur talar man om "Treårskriget" 1848-1850. Kriget 1848-1850 och 1864 benämns sammantagna "De slesvigske krige". Se exempelvis Feldbæk 2016:190 ff. och 203.

52 För en översikt över utvecklingen av olika säkerhetsarrangemang och mellanstatliga organisationsmönster från Wien-kongressen fram till nuvarande tid se Jerneck 2009 passim.

53 Bl.a. hade Danmarks allierade Ryssland under mellantiden förlorat Krim-kriget och försvagats. För en utförligare diskussion se Feldbæk 2016:203 f.

institutionella arkitektur och karakteristika. Återkommande i sådana sammanhang tycks ibland vara att en existerande värdegemenskap ifrågasätts och bryts ned. Upprepat i en europeisk kontext är också att man sedan samlar sig för att fastlägga ramvillkoren för en ny politisk ordning, för nya samarbetsformer och för en ny värdegrund (normdrivna förändringar). Så skedde under medeltiden och så har skett upprepade gånger i nyare tid. Andra exempel än de ovan nämnda är Westfaliska freden och frederna efter första världskriget, främst Versaillesfreden. OSSE:s ovan nämnda Parisstadga för ett nytt Europa (1990) tillhör samma kategori. Gemensamma normer och regler skapar trygghet – ibland.

Ofta, men inte alltid, finns institutioner som ”förvaltar” den övergripande värdegemenskapen eller åtminstone vissa av dess värden.⁵⁴ Exempelvis hade Nationernas förbund (NF) en sådan övergripande roll efter första världskriget. De som ifrågasätter och vill upplösa eller lämna värdegemenskapen vänder sig ofta mot eller kommer i konflikt med dess institutioner. Att Japan (mars 1933), Tyskland (oktober 1933) och Italien (december 1937) lämnade NF är konsekvent enligt detta synsätt.

Ibland är vissa av de gemensamma värdena kodifierade i en rättsordning, inte sällan med en domstol som tillhörande institution.⁵⁵ Även rättsordningarna har ifrågasatts. Det är således signifikant att nazisterna redan mycket tidig (partiprogrammet från 1920) i en svepande och mångtydig punkt krävde att ’den på en materialistisk världsordning vilande romerska rätten ersätts av en tysk ”Gemein-Recht”’. Fredsfördragen i Versailles (avseende Tyskland) och i S:t Germain (avseende Österrike-Ungern) skulle också upphävas.⁵⁶ Ett annat ifrågasättande av den internationella rättsordningen som sådan, i det fallet från Sovjetunionens sida, kan också sägas ha förekommit genom s.k. socialistisk folkrätt.⁵⁷

54 Så behöver dock ej alltid vara fallet. Den heliga alliansen saknade i allt väsentligt en permanent organisation men fungerade likväl som ett internationellt, styrande organ (”international government”; Morgenthau 1967:445). Inte heller det efterföljande arrangemanget, den europeiska konserten, som tämligen framgångsrikt lyckades åstadkomma ett fredligt Europa under perioden fram till 1914 (Krimkriget och Fransk-tyska kriget var undantagen), var institutionaliserat (ibid. s. 446).

55 När det gäller exemplet NF kan noteras att den organisationen år 1923 inrättade Permanenta internationella domstolen (ej att sammanblanda med Permanenta skiljedomstolen, även kallad Haag-tribunalen).

56 Punkten 19 lyder i tysk version: ”Wir fordern Ersatz für das der materialistischen Weltordnung dienende römische Recht durch ein deutsches Gemein-Recht” (25-Punkte-Programm der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei). Kravet på upphävandet av de båda fredsfördragen utgör punkten 2 i partiprogrammet.

57 Jfr Johnson (Theutenberg) 1973:193 ff. Om den socialistisk-marxistiska folkrättsskolan se även Johnson Theutenberg 1986:41 f., 63 f. och 70 ff. Theutenberg för i detta verk (särskilt s. 39 ff.) också diskussioner om olika religiösa systems (särskilt islams) syn på och förhållande till folkrätten.

Notera även förekomsten av s.k. partikulär folkrätt, som kan avse sedvanerätt regionalt eller knuten till en grupp stater (t.ex. NPT-staterna).

Anm. Johnson, Johnson Theutenberg och Theutenberg, vilka namn här förekommer på olika ställen, avser samme person.

Ifrågasättandet av och avståndstagandet från rådande ordning och normer, på sätt som just exemplifierats, kan leda till ökade spänningar och vara ett hot mot säkerheten. Sådant beteende är därför en varningsklocka. Mycket beror dock på varifrån det kommer.

Historiskt har rådande ordning ofta utmanats av dem som förlorade eller kom illa ut ur föregående storkonflikt. Hur man behandlar förloraren är därför av centralt för en fortsatt utveckling i fredlig riktning. En vanlig mekanism när det istället gäller revanschism är att politiker i den aktuella staten bygger upp sin position utifrån ett program om återvinnande av landets forna storhet, eliminering av upplevda orättvisor eller något liknande.⁵⁸ De pådrivande i denna typ av processer är ofta tydliga med vad de vill åstadkomma. På det sättet är de väldigt pålitliga. De har dessutom försatt sig i en position som det är politiskt svårt att ta sig ur, även om de skulle vilja.⁵⁹

Tyskland efter första världskriget är det kanske oftast nämnda exemplet på en utmanare av rådande ordning, och NSDAP:s partiprogram från 1920 har ovan använts som illustration. Hitler klargjorde även i många andra sammanhang vad han ville åstadkomma.⁶⁰

Ett förlorat krig behöver inte nödvändigtvis leda till revanschism på sätt som blev fallet efter första världskriget. I fredsprocesserna 1814 och 1815 lyckades Talleyrand med konststycket att omdefiniera Frankrike från besegrat napoleonskt till segrande bourbonskt, och vid Wien-kongressen satt han med och organiserade det nya Europa.⁶¹ Den närmast följande perioden hade knappast några problem med fransk revanschism.

Sovjetunionen kom mindre väl ut ur det kalla kriget; möjligen förlorade man det. Om detta var bra eller dåligt för Ryssland är en fråga om perspektiv och värderingar. Rysslands nuvarande president, Putin, har för sin del uttryckt uppfattningen att Sovjetunionens kollaps var en av 1900-talets största geopolitiska katastrofer⁶², vilket nog får sägas vara förlorarens perspektiv. Också han

58 Denna artikel är en betraktelse och framställningen är en trivialtext. Skulle man emellertid vilja närma sig en mer genomarbetad tankekonstruktion skulle det ligga nära till hands att låta sig inspireras av Deutschs (1969:200 ff.) diskussion om secondary symbols och consciouness, särskilt då idén om "the feedback process of social consciousness". Deutschs exempel om hur franska historiker behandlat Napoleon och det nationella förflutna ligger nära de frågor som diskuteras här.

59 En som på detta sätt skulle kunna sägas ha blivit omständigheternas fånge var Mussolini.

60 I fallet Hitler får man intrycket att det (dessvärre) rör sig om en politiker som i praktiskt agerande ligger nära redovisade värderingar i sina huvudfrågor och som är någorlunda värderingsstabil över tid i just dessa frågor. Löggen är annars frekvent förekommande hos honom. Frågan om redovisade värderingar och om hur dessa förhåller sig till faktiskt handlande är komplex och har undersökts i många sammanhang. Deutsch (1969:197) kommer in på detta och diskuterar bl.a. hur Hitler manipulerade politiska mål med en teknik som f.ö. även Lenin använde. Deutsch (1970:375) ger också exempel på hur Hitler söker leva upp till vad han från Mein Kampf och framåt predikat.

61 Utifrån reglerna för maktbalanssystem, sådana de formuleras av Kaplan, är detta inte överraskande (regel 3 i Kaplan 2005:35).

62 "Above all, we should acknowledge that the collapse of the Soviet Union was a major geopolitical disaster

är väldigt tydlig med hur han ser på saker och ting. Hans uppmärksammade München-tal 2007⁶³, ett och ett halvt år före inmarschen i Georgien, gav syn för sägen. Tankeelement från det talet synes ha fortsatt aktualitet som element i en senare rysk nationell säkerhetsstrategin (2009) och i Rysslands militärdoktrin.⁶⁴

Ifrågasättande av dominerande värden och strävan efter strukturella förändringar kan också komma utifrån och behöver inte alls ha sin grund i revanschism.⁶⁵ Bush-administrationens "Greater Middle East Initiative" (GMEI) från 2004 kan utgöra ett exempel.⁶⁶

Efter attacken 2001 mot World Trade Center ("nine eleven"), och mot bakgrund av UNDP:s Arab Human Development Report⁶⁷, var diagnosen, att så länge människorna förnekades ekonomiska och politiska rättigheter "... we would see an increase in extremism, terrorism, international criminality and illegal immigration, ...".⁶⁸ Receptet som lästes upp av vice-president Dick Cheney i ett tal den 24 januari 2004 vid World Economic Forum i Davos löd: "Encouraging the spread of freedom and democracy is the right thing to do ..."⁶⁹.

Det råder delade meningar om hur framgångsrikt Greater Middle East-initiativet var, men det torde vara ostridigt att det avsåg värderingar och att det ifrågasatte existerande strukturer.⁷⁰

of the century." (kremlin.ru/events/president). BBC:s översättning från ryskan går lite längre: "The collapse of the Soviet Union was the greatest geopolitical catastrophe of the century." (bbc.co.uk).

Om Putins sätt att förhålla sig till historia se Gerner 2019 och 2020.

- 63 President of Russia, Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, February 10, 2007. Talet präglades av konfrontation mot väst och uppfattades som en tydlig kursomläggning från rysk sida.
- 64 Allerman 2014-03-17. Om utvecklingen av den ryska militärdoktrinen från 2010 års till 2014 års version och om ryska doktriner i allmänhet se FOI 2015:48 ff. 2007 kom också ett mot USA konfrontatoriskt policydokument ("Hur trygga säkerheten i Persiska viken-regionen?") från Kreml (Jönsson 2016).
- 65 En annan av systemsynsättets portalfigurer, Talcott Parsons, framhåller den vikt som förändringar av värderingar spelar för förändringar i systemet. "The crucial focus of change lies in the stability of the value system", som han uttrycker saken. Parsons resonemang diskuteras närmare av Silverman 1974:54 ff., särskilt s. 57 f.
- 66 Som nämnts ovan har systemparadigmet visat sig givande vid övergripande kopplingar mellan teori-bildningar på olika områden. Hur långt detta gäller när man zoomar in mot detaljnivå, t.ex. när man gör jämförelser mellan olika typer av statssystem från skilda historiska epoker, är dock inte självklart och förtjänar att närmare uppmärksammas. Ett steg i den riktningen tas av Holsti (1974:86-93) när han går igenom "faktorer av betydelse för stabilitet, instabilitet och förändring" i system av olika typer och från olika epoker. I det avsnitt som rör samtida system (Holstis bok finns i olika upplagor in på 1990-talet) är värderingar (ideologier) en av de förändringsfaktorer som behandlas. Den här diskuterade GMEI-politiken, som hade kvardröjande strukturer från kalla kriget som fond, passar väl in i den bild han ger.
- 67 UNDP. "Towards Freedom in the Arab World" *AHDR 2004*.
- 68 En typisk beskrivning; just denna är återgiven i Asia Times 2004-03-04.
- 69 Hela talet återfinns på usembassy.gov
- 70 Den övergripande problematiken, nämligen utvecklingen i Mellersta östern och Mesopotamien efter Sykes-Picot och efter det ottomanska rikets fall, är föremål för ständiga analyser i helt olika format och sammanhang. Economist tog upp några aspekter av problematiken i sitt nummer May 14th 2016 ("The breakdown of Arab states. The war within." m.fl. artiklar) och Ingmar Karlsson kom 2016 ut med en bok i ämnet.

En möjlig orsak till att GMEI åtminstone inte blev en succé kan kanske sökas i att de värderingar man ville införa även var svåröfrenliga med de övergripande politiska systemen på nationell och regional nivå.⁷¹ Också Mearsheimer (2019), som tar upp denna typ av frågor i sin artikel *Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order*, kommer in på liknande tankegångar, även om hans uppfattning om orsaksambanden avviker något från Frankels. Mearsheimer anser för sin del att "The liberal international order, erected after the Cold War, ... was flawed from the start and thus destined to fail". I en passage direkt tillämplig på GMEI säger han:

The spread of liberal democracy around the globe – essential for building that order – faced strong resistance because of nationalism, which emphasizes self-determination. Some targeted states also resisted U.S. efforts to promote liberal democracy for security-related reasons.

Enligt hans mening har utvecklingen under de senaste decennierna gått från ett unipolärt system i riktning mot ett multipolärt system för vilket han ser tre olika scenarier. Hur som helst, en stark drivkraft bakom utvecklingen har varit just försöken att verka för de värderingar som kännetecknar "the liberal international order", alltså en normdriven förändring.

Sammanfattningsvis kan man utifrån praktikerns perspektiv uttrycka följande förmodan: Börjar värdegemenskapen i systemet att svikta är detta en varningssignal och en indikation på att säkerheten kan vara i sjunkande. Någon kan vilja ändra den rådande ordningen, och försöken att genomföra detta kan bli turbulenta. De första konkreta tecknen kan återfinnas i allt från överraskande utspel i politiska tal (såsom München 2007) till icke-verbal signalering (t.ex. släckta transponderar på flygplan eller störningar i energiförsörjningen).⁷² Kanske kan s.k. hybridkrigföring börja anas.

VÄRDEGEMENSKAP OCH FOLKRÄTT

Med utrikespolitik och diplomati som en stats första försvarslinje tillhandahåller folkrätten flera viktiga säkerhetspolitiska instrumenten.⁷³ Kring millennie-

71 Jfr Frankels resonemang (1972:149) om rule of law i maktbalans- och andra system.

72 Här åsyftas fall då ryska militärflygplan rört sig i vårt närområde med avslagna transponderar, vilket i och för sig inte är förbjudet men farligt, samt fall då man från rysk sida avbrutit gasleveranser. Ett välkänt historiskt fall då omständigheter på mikronivå blev den tändande gnistan var f.ö. det s.k. kriget om kapten Jenkins öra (1739–48) mellan Spanien och Storbritannien. Den konkreta händelse som namngivit kriget var att sjökaptanen Robert Jenkins visade upp sitt av spanjorerna avskurna öra i parlamentet. Visserligen är det inte styrkt att Jenkins uppträdde i parlamentet, och örat skars av redan 1731, men krig blev det och det kallas fortfarande The War of Jenkins' Ear.

73 I nu gällande försvarsbeslut (prop. 2014/15:109, s. 20) anläggs följande perspektiv: "En världsordning med sin grund i folkrätten för att uppnå fred, frihet och försoning, samt ett stabilt och förutsägbart närområde är svenska intressen." Uttalandet är förstaeligt. Sett mera i ett makroperspektiv kan man

skiftet handlade det, vilket berörts ovan, mycket om humanitär intervention och mänsklig säkerhet (R2P m.m.). Efter Rysslands agerande på Krim och i samband med utvecklingen i östra Ukraina har det varit andra aspekter på folkrätten som stått i centrum.

I betydande utsträckning är det internationella systemets organisation och funktion reglerat i avtal (traktater).⁷⁴ Att så är fallet medför viss förutsägbarhet.⁷⁵ Vad detta innebär vid övergång från en typ av internationellt system till ett annat eller vid förhöjd konfliktnivå i ett givet system är dock svårt att överblicka.

Sett i ett säkerhetspolitiskt perspektiv ger avtal, allmänt sett, ett visst, om än svårbedömt, skydd.⁷⁶ Emellertid får inte bortses ifrån att traktaträtten bara är en del av folkrätten.⁷⁷ Man bör då också fråga sig om folkrätten, utöver vad traktaträtten har att erbjuda, kan bidra till säkerhet och försvar i tider av höjd konfliktnivå och krig.

Någon detaljerad genomgång kan inte komma ifråga här, men vissa framförda uppfattningar kan noteras. Exempelvis anser Manin att det är så i utrikespolitiken att rätten utan tvekan är underordnad staternas nationella intressen samt att folkrätten behandlas sämre än vanligt i tider av omvälvning ("bouleversement").⁷⁸ Många har på den senare punkten gjort samma observation. Folkrätten står "inför oerhörda problem vad gäller efterlevnaden" säger Bring (1974) och framhåller att detta särskilt gäller "... när man lämnar det internationella samlivets vardagsrutin och hamnar i storpolitikens turer" (Bring 1974:14). Folkrätten kan "stadigvæk anses for at være et samarbejdsfænomen" menar Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI 1999:20)⁷⁹ och synes därmed hålla före att den står sig sämre i tider präglade av motsättningar.

Insikten om att det skydd som folkrätten ger blir allt svagare ju mer

också notera omvändningen – att folkrättens utformning kan vara en funktion av den vid tillkomsten rådande världsordningen.

74 Bland de övergripande traktaterna intar FN:s stadga en helt central roll. Tar man istället svenska förhållanden som utgångspunkt finner man, att huvudperspektivet i grundlagens reglering av utrikespolitiken (Regeringsformen 10 kap.) görs i termer av "internationella överenskommelser" och att upplägget i allt väsentligt är traktaträttsligt.

75 Att förutsägbarheten är en poäng med folkrätten framhålls bl.a. i DUPI 1999:20 och 21. I studien görs också det centrala påpekandet att "Folkeretten er et av svarene på usikkerheden i det internationale system. Andre svar på dette problem er diplomati og magtbalance" (ibid. s. 19).

76 Jfr de inledande diskussionerna i Bring 1974:7 där det bl.a. sägs: "Vill det sig väl kan man fastställa vilka juridiska förpliktelser som gäller med hjälp av en internationell överenskommelse som täcker situationen ifråga." Liknande resonemang förs i Bring-Mahmoudi 1998.

77 I denna framställning görs inte någon distinktion mellan folkrätt och det mera omfattande begreppet internationell rätt.

78 Manin 1984:202, 204, 215 och 217.

79 DUPI:s studie är gjord på anmodan den 25 januari 1999 av den danska regeringen och redovisad till utrikesminister Niels Helveg Petersen (DUPI 1999:9). DUPI uppgick 2003 i Dansk Institut for Internationale Studier og Menneskerettigheder (DIIS).

konfliktnivån stiger är inte ny; redan Cicero drev tesen *inter arma silent leges*⁸⁰, vars innebörd är likartad. Detta får dock inte hindra den mindre staten att "... hävda sina rättsuppfattningar så att inte utvecklingen enbart styrs av maktpolitiska realiteter. En folkrättslig passivitet i närområdet kan leda till säkerhetspolitiska risker på sikt".⁸¹ Så, även om man inte är "folkrättsromantiker"⁸² kan man ju vara optimist.

Internationellt samarbete förespråkas, som nämnts, i försvarsbeslutet. Detta är naturligtvis inte fel. Även om samarbetet med närstående stater skulle vara avtalsbundet, vilket inte alltid behöver vara fallet, innebär detta dock ingen garanti för att det fungerar när konfliktnivån är hög och alla är satta under press. Att tro något sådant vore farligt – närmast oförsvarligt.

Som nämnts ligger fokus i denna framställning på betydelsen av normer och regelverk för det internationella systemets utformning.⁸³ Skapande av folkrätt är inte sällan en bekräftelse av tidigare ändringar i det politiska systemet, och folkrätten som vi känner den är ett barn av maktbalanssystemet.⁸⁴ Vid systemskifte behåller man sedan stora delar av det folkrättsliga arvet.⁸⁵ En del av detta normpaket kan dock bli oanvändbart för tillfället medan andra aspekter ökar i vikt. Nya möjligheter skapas också – intervention på humanitetens grund (R2P) hade knappast kunna utvecklas i ett maktbalanssystem.⁸⁶ Nya folkrätter kan tillkomma, vilket har skett under historiens lopp.

Avslutningsvis i denna del bör kanske påpekas, att även andra saker än ändring av normer och av de kännetecknande ("essential") reglerna för ett system kan leda till systemskifte. Exempelvis kan man tänka sig att kärnvapenspridning till ett större antal stater omvandlar det existerande systemet (av vilken typ som helst) till ett unit veto-system.⁸⁷

80 "Under vapnen (i krig) tystnar lagarna". Efter Cicero (106-43 f.Kr.). Formuleringen finns i ett försvarstal för Tito Annio Milone i en mordrättegång år 52 f.Kr.

81 Bring 1987:355.

82 Jfr diskussionen om realister och romantiker i Jacobsson 2003:22 f.

83 Goldmann (1978) för på flera ställen diskussioner som anknyter till detta. Särskilt kan noteras de synpunkter han framför under rubriken "Internationella normer" på s. 126 ff.

84 En diskussion om detta förs av Frankel 1972:146 ff.

Kaplan har, tillsammans med N. deB. Katzenbach, i en bok från 1961 (*The Political Foundation of International Law*) behandlat hur maktbalans- och bipolära system påverkat normer i folkrätten. (Kaplan 2005:2).

85 Ett betydande undantag kan dock noteras i det att USA, under president Trump, i sin strävan att göra "America great again" inte bara söker ändra det internationella systemets politiska struktur utan också frånträder ett antal centrala folkrättsliga överenskommelser.

86 Intressant nog gör Frankel 1972:148 detta påpekande tre decennier innan man på allvar sökte att med folkrättslig argumentation motivera faktiskt genomförda humanitära interventioner.

87 I ett sådant system har varje stat veto i kraft av sitt kärnvapeninnehav. Möjlighet att förhindra att bli tillintetgjord av någon annan saknas dock.

System på lägre nivåer och i andra dimensioner

Begreppet ”internationellt system” diskuteras utförligt av Goldmann, varvid han bl.a. relaterar sin uppfattning till Kaplans idébyggnad.⁸⁸ Utan att närmare gå in på de överväganden som görs kan det noteras att Goldmann menar att det inom det internationella systemet kan urskiljas två typer av subsystem.⁸⁹ Det ena definieras i termer av sina komponenter (regioner är det exempel han ger) och det andra utifrån vilken typ av aktioner som förekommer (exv. transaktioner inom ett ekonomiskt system). Överensstämmelsen med praktikerns synsätt är god. I den senaste totalförsvarspropositionen (prop. 2020/21:30) behandlas en rad regioner (subsystem som är komponentsystem) i den säkerhetspolitiska exposén. De subsystem som är aktionssystem behandlas i propositionen under rubriken ”Tematiska säkerhetsfrågor” och är hybridhot, cyberhot, massförstörelsevapen, terrorism och klimatförändringar.

Nedan görs några betraktelser över två subsystem. Det ena är EU, som är en svårfångad företeelse. Det andra tar sin utgångspunkt i de aktioner som äger rum i ”cyberspace”.

SYSTEM I ANDRA DIMENSIONER – EU

Medelstora och små stater, till vilken krets Sverige får räknas, har marginellt inflytande på de övergripande systemen. Sådana stater kan, oavsett vilka förberedelser man vidtagit, i mycket lite utsträckning bygga en egen säkerhet som ger tillräckligt skydd vid stora systemförändringar.

Det globala systemet, liksom det europeiska systemet i stort, är något den mindre staten i allt väsentligt har att förhålla sig till. Möjligheterna att freda sig vid vissa typer av konflikter är dessutom begränsade, ibland uppenbart utsiktslösa. Därför är planering och förberedelser för exempelvis kärnvapenkrig i det närmaste obefintliga. Indirekt kan man dock påverka säkerhetsläget med insatser av typen främja folkrätten, driva frågor om nedrustning av kärnvapen, lämna säkerhetsfrämjande bistånd och liknande. Detta kan ha verkan. Vilka effekterna blir och vad de betyder för stater som Sverige är emellertid vanligen svårt att urskilja. Det får också förmodas att tidsspännet mellan insats och genomslag är ganska långt i fall som dessa.

Europeiska unionen (EU) måste förr eller senare föras in i bilden. Två infallsvinklar torde då vara särskilt intressanta. Det rör sig om vilka bidrag EU (eller vanligtvis dess medlemmar)⁹⁰ mera konkret kan lämna i form av ”hård säkerhet”. Det rör sig också om den politiska sidan av EU-medlemskapet.

88 Goldmann (1978:33 ff.), kapitlet 2.2 Begreppet ”internationellt system”.

89 Se främst ibid s. 38.

90 Man kan lägga flera aspekter på detta. Ett exempel på hur det kan fungera i praktiken är terroristattacker i Paris den 13–14 november 2015. Rådet (försvarsministrarna) beslöt, med återopande av artikel 42.7 i EU-fördraget, att lämna Frankrike stöd. Därefter tog Frankrike självt kontakt med ett antal medlemsstater och ledde självt den följande operativa verksamheten. EU var forum och stod för det legala ramverket, medlemsstaterna stod för det konkreta innehållet.

En viktig aspekt av medlemskapet i unionen är att Sveriges politik gentemot omvärlden i allt väsentligt förs genom EU:s gemensamma politik.⁹¹ Målet för denna är ”att värna unionens gemensamma värden och intressen, stärka unionens säkerhet och främja internationellt samarbete”.⁹² Anlägger man synsättet att utrikespolitik och diplomati är den första försvarslinjen är således EU:s roll fundamental för Sveriges säkerhet. Man kan notera att effekterna av den gemensamma politiken kan vara omedelbara. Häri skiljer den sig från exempelvis arbetet med att mera konkret stärka den civila krishanteringsförmågan inom unionen, där resultaten mycket väl kan ligga långt fram i tiden.

EU:s betydelse för Sveriges säkerhet och totalförsvarsplanering kan analyseras på många sätt. Den bild som framträder varierar beroende på vilket perspektiv som anläggs, vilka kategorier och begrepp man använder etc. I den senaste totalförsvarspropositionen räknas EU upp som en organisation bland andra. Det sägs exempelvis: ”Med den europeiska säkerhetsarkitekturen brukar man avse dess organisationer och institutioner, varav de viktigaste är EU, Nato, Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE) och Europarådet”.⁹³ I sitt sammanhang kan denna inställning vara motiverad. Ibland har EU emellertid karakteriserats som ett fenomen *sui generis*.⁹⁴ Det är då inte självklart att traditionella metoder och synsätt är att föredra när man skall analysera företeelsen. Robert Coopers framställningar om den postmoderna staten i det 21:a århundradet⁹⁵ representerar ett annorlunda synsätt på bl.a. den europeiska unionen, vilket kan vara fruktbart för förståelsen av EU i den internationella politiken. Även andra teoribildningar kan utgöra utgångspunkter för alternativa analyser.

För att tolka samspelet mellan två opponenter bör man ha insikt i bådas världsbilder, tankemodeller, syn på varandra och modus operandi. När Cooper kring år 2000 klassificerade världspolitikens huvudaktörer konstaterade han tidstypiskt (2000:29) att ”Russia poses an important problem for us. Is it going to be a premodern, modern or post-modern state? It embodies all three possibilities.”

Frågan om Rysslands utveckling är central, och han konstaterar vidare (2000:35):

91 Om EU:s förbindelser med omvärlden, inklusive EU:s globala strategi för utrikes- och säkerhetspolitik samt den gemensamma säkerhets- och försvarspolitiken, se regeringens årliga skrivelse till riksdagen om verksamheten i Europeiska unionen (senast skr. 2019/20:115). De faktorer som historiskt har drivit fram det europeiska säkerhets- och försvarssamarbeten redovisas i Herolf 2018.

92 Skr. 2018/19:115, s. 37.

93 Prop. 2020/21:30 Totalförsvaret 2021–2025, s. 32.

94 Unikt i sitt slag, eller som man med tysk precision kan uttrycka saken: einzigartig in seinen Charakteristika.

95 *The Postmodern State and the World Order* (2000), *The new liberal imperialism* (2002) och *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-First Century* (2003).

The key question for European security, in the narrow sense, will be how Russia turns out. It must be our central interest to draw Russia into the post-modern European system. ... If the Russians decide to retreat to the old system of security by military power, that, regrettably, is their business.

Tyvär besannades hans farhågor. ”Rysslands säkerhetspolitik har blivit allt mer konfrontatorisk mot ... EU” säger Försvarsberedningen⁹⁶, och i regeringens EU-skrivelse (mars 2019) finns en lång rad frågor upptagna där Ryssland står mot unionen och dess medlemsstater.

Ryssland är en sofistikerad motpart, vars uppfattning om soft power och andra moderna företeelser förändrats mycket sedan Stalin på sin tid frågade hur många divisioner påven disponerade. I västs nu aktuella bild av Rysslands agerande har termen hybridkrigföring⁹⁷ en framträdande plats och mycken möda läggs ned på att finna motmedel mot den företeelsen. Vid en analys av de politiska förloppen kan det emellertid finnas anledning att söka finna andra utgångspunkter än det diffusa (och oryska) begreppet hybridkrig. Ett sådant försök görs av Mark Galeotti i hans bok *Russian Political War. Moving Beyond the Hybrid*⁹⁸ (mars 2019), som driver tesen att ryskt tänkande inte består av en sammanhållen ”hybrid war approach” utan av en militär tankeströmning och en annan civil. Den senare, som han kallar ”Political War” och som företräds av de civila säkerhetsstrukturerna och Kreml, utgör, enligt Galeottis uppfattning, inte ett förstadium till militära insatser utan ett alternativ till sådana. Galeotti är inte ensam om att diskutera hur Rysslands agerande skall tolkas. Hans bok råkar emellertid vara någorlunda ny.

Att kontrastera EU mot Ryssland är tänkvärt inte minst mot bakgrund att det reser frågan om lämpligt analytiskt ramverk. Ett skäl till att just Coopers uppfattning om det postmoderna perspektivet lyfts fram här är att Cooper förde med sig dessa idéer när han 2002, från tjänstgöring i den brittiska utrikestjänsten, blev generaldirektör för External and Politico-Military Affairs i Council of the European Union⁹⁹ och alltså en av dem som under en tioårsperiod gav EU:s utrikespolitik dess praktiska utformning. Att ställa hans ”postmoderna”, i praktisk diplomatverksamhet grundade syn på det internationella systemet mot det

96 Försvarsberedningen 2017:19.

97 Som Försvarsberedningen påpekar (ibid. s. 68) är den ryska terminologin annorlunda. Hybridkrigföring är då ett västerländskt begrepp. Själva talar man om linjär krigföring (huvudsakligen med militära medel) och icke-linjär krigföring (påverkanskrigföring).

98 Galeotti 2019.

99 Cooper var generaldirektör vid rådssekretariatet åren 2002-2010 och hade därefter, fram till 2014, ledande befattningar kopplande till EU:s utrikestjänst.

högst traditionella, maktpolitiska synsätt på Rysslands roll i världspolitiken som Kreml givit uttryck för¹⁰⁰ är att ge sig in i ett intellektuellt spänningsfält.

SYSTEM I ANDRA DIMENSIONER – CYBERVÄRLDEN

De system som diskuterats ovan har huvudsakligen angivits i politiska och militära termer, och de har i allt väsentligt en urskiljbar geografisk utsträckning. Vid totalförsvarsplanering finns det, som nämnts, ytterligare system av betydelse. Dessa definieras dock från andra utgångspunkter. Det kan t.ex. röra sig om ideologiska och religiösa system, om rymdsystem eller om transport-system (inklusive den kinesiska ”nya sidenvägen”). Här skall bara ett sådant system beröras, och det kortfattat. Det rör sig då om ”cyberspace”.

Vad som avses när man hänger på förledet ”cyber”, t.ex. i ordet cyberrymden, är inte helt klart.¹⁰¹ Återkommande är dock att det ingår en komponent som har med kommunikation att göra.¹⁰² I den delen rör det sig inte om något nytt fenomen. Betydelsen av storskalig och långgräckviddig kommunikation hade man klar för sig också för hundra år sedan. Något av det första som hände efter första världskrigets utbrott 1914 var att brittena skar av de tyska telegrafledningarna.¹⁰³ Telegramströmmen som styrde den tyska flottan på världshaven och instruktionerna från Wilhelmstraße till kolonier och ambassader ströps till en rännil.

Utöver kommunikation ingår emellertid så många andra komponenter i cybervärlden att gradskillnaden under teknikutvecklingens gång snarast har övergått till en artskillnad. Förvandlingen har varit glidande och skett i nästan omärkliga steg. Detta illustreras om man ser på vad som hänt inom FN. Det framgår då att organisationen sedan mer än 20 år arbetar med frågor rörande ”information and telecommunications in the context of international security”, något som numera har cyberfokus och bl.a. berör cybersäkerhetsfrågor och folkrätten på området.¹⁰⁴

Hotbilden på cyberområdet finns beskriven i många sammanhang. I

100 Jfr Gerner 2019 och 2020.

101 En enkel kontroll i de engelska och franska wikipedierna ger t.ex. följande:

– ”the domain of the global technology environment, commonly defined as standing for the global network of interdependent information technology infrastructures, telecommunications networks and computer processing systems. Others consider cyberspace to be just a notional environment in which communication over computer networks occurs.” respektive

– ”Le terme cyberspace désigne, d’après [ordboken] le Petit Robert, un « ensemble de données numérisées constituant un univers d’information et un milieu de communication, lié à l’interconnexion mondiale des ordinateurs. »”

Begränsar man sig lite finner man ett ursprung i det grekiska ordet för rorsman. Cybernetik, exempelvis, skulle då betyda något i stil med styrmanskonst.

102 Den som i modern tid (1948) introducerade termen cybernetik var Norbert Wiener i boken *Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine*. Notera ordet ”communication” i titeln. Redan Platon använde dock ordet (kybernetike), åtminstone i *Lagarna* (se bl.a. Guillaud 1966:7).

103 Se exv. Öhman 2014.

104 Se bl.a. <https://www.un.org/disarmament/topics/informationsecurity>.

Kungl. Krigsvetenskapsakademiens projekt *Krigsvetenskap i 21. århundradet* finns den redovisad¹⁰⁵, den återges i regeringens skrivelse *Nationell strategi för samhällets informations- och cybersäkerhet*¹⁰⁶ och den skildras av Försvarsberedningen¹⁰⁷. I nu gällande försvarsbeslut och i den senaste totalförsvarspropositionen¹⁰⁸ finns även cyberfrågorna behandlade. Det dominerande perspektivet är att cyberattacker ständigt förekommer, att de är farliga och att vi måste kunna skydda oss mot dem.

I den senaste totalförsvarspropositionen delas försvaret kapitelvis in i tre kategorier: ”8 Militärt försvar”, ”9 Civilt försvar” och ”10 Cyberförsvar”. Det kan finnas skäl att jämställa dessa tre typer av försvar. Som regeringen påpekar kan ”Effekterna av ett cyberangrepp ... få lika stora konsekvenser för samhällsviktiga funktioner och kritiska IT-system som ett konventionellt väpnat angrepp.”¹⁰⁹

Det är med cyberförmåga precis som med kärnvapen, nämligen att perspektiven förskjuts. Nordkorea och Ryssland skulle båda hamna i en annan viktclass om de inte hade kärnvapen. Nu har de det och cyberkapacitet dessutom. Maktbasen i cybervärlden utgörs inte av stora arméer eller hög BNP. Precis som i vetenskapens värld återfinns de avgörande faktorerna på individnivå. Det var inte i den tidens stormakter som den speciella relativitetsteorin formulerades 1905, det var av en „technischer Experte 3. Klasse” på patentverket i Bern, och det var Manhattan-projektets fysiker som skapade förutsättningarna för kalla krigets terrorbalans och dess bipolära system. Var cybervärldens skarpaste hjärnor kommer att finnas är ingen självklarhet, men som Kaplan säger (må vara i annat sammanhang): ”... there is never any substitute for intelligence”.¹¹⁰

Enligt regeringens bedömning kan ett cyberangrepp ”... i vissa fall vara att betrakta som ett väpnat angrepp. [Det] ... kan hota en stats handlingsfrihet och ytterst dess suveränitet.”¹¹¹ Även små stater kan skaffa sig cyberförmåga och därmed möjlighet till billig och mindre brutal ”power projection” i cyberdimensionen. Precis som kärnvapnen ledde till ett nytt strategiskt tänkande kan cyberutvecklingen göra det.¹¹² Blir det kanske en sådan utveckling som leder till att världen får se ett unit veto-system? Kanske leder det istället till att vi får ett internet av en typ som vi inte känner i dag. Även det kan vara omvälvande.

105 Se exv. Hörberg 2017 kapiteln 5 och 6. I dessa texter behandlas också IT-hot utöver sådana som vanligen förknippas med cyber.

106 Skr. 2016/17:213.

107 Försvarsberedningen 2017, bl.a. i avsnittet 10 Informations- och cybersäkerhet.

108 Prop. 2014/15:109, bet. 2014/15:FöU11, rskr. 2014/15:251.

109 Prop. 2020/21:30 s.151.

110 Kaplan 2005:9 f.

111 Prop. 2020/21:30 ss. 151 ff. och 63.

112 Däremot lär det bli en annan typ av strategiskt tänkande än det som finns beträffande kärnvapen. Exempelvis torde någon motsvarighet till den s.k. kärnvapenparadoxen, som rör mindre staters handlingsfrihet (Deutsch 1967:4 ff.), knappast vara möjlig.

Betraktelserna i sammandrag

Säkerhetspolitisk planering inleds ofta med en omvärldsbeskrivning. Denna innehåller politiska komponenter, men det finns också krav på att den i någon sorts objektiv mening skall återge verkligheten på ett för ändamålet lämpligt sätt. När man inom ramen för politiska processer försöker uppnå detta hamnar man ofta i vad som kan betecknas som "naive science", och den typ av vetenskaplighet man ligger närmast är ofta systemteori.

Prediktioner, inte minst sådana som rör stabiliteten hos statsystem och systemskifte, är av avsevärt intresse vid säkerhetspolitiska omvärldsbedömningar. De betraktelser som gjorts här rör framförallt dessa frågor och är inspirerade av olika systemteoretiker. Den roll normer och regelverk kan spela vid systemskiften uppmärksammas då särskilt. Det kan röra sig om "avskalade" värderingar, om institutionsskyddade värderingar och om värderingar som funnit sin väg in i folkrätten. Några återkommande mekanismer och mönster när det gäller ifrågasättandet av och avståndstagandet från rådande ordning och normer lyfts fram.

Skall verkligheten kunna återges på ett för ändamålet lämpligt sätt måste man också kunna foga in nya företeelser i tidigare tankestrukturer (alternativet är paradigmskifte). Dessa strukturer har i vissa fall, t.ex. när det gäller maktbalanssystem, flera hundra år på nacken. En nyhet som håller på att passas in i det säkerhetspolitiska tänkandet är cybervärlden. Analytiskt låter det sig säkert göras. Måhända blir resultatet av den faktiska utvecklingen systemförändrande. EU är i sig ingen nyhet, men konsekvenserna av dess pågående utveckling är inte självklara, inte heller hur företeelsen och dess inflytandemodell skall förstås.

* * *

Utbudet av empiri på säkerhetspolitikens område är överväldigande. Teorianknytningens funktion kan, med McClellands ord, vara att anvisa "where to look next". Ambitionen har varit att tillämpa ett sådant synsätt vid urvalet av de empiriska fragment som här gjorts till föremål för reflektioner.

Referenser

- "25-Punkte-Programm der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei" (24.02.1920), tillgängligt på: documentArchiv.de, URL: <http://www.documentArchiv.de/wr/1920/nsdap-programm.html>, Stand: 7. 8. 2008.
- Aggestam, Karin & Jerneck, Magnus (eds.), 2009. *Diplomacy in Theory and Practice*. Malmö: Liber.
- Allerman, Christian, 2014. "Nöjer sig Ryssland med Krim?", Brännpunktsartikel i *Svenska Dagbladet*, 2014-03-17.
- Allison, Graham T., 1971. *Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston: Little, Brown and Company.

- APSR – *American Political Science Review*, Volume 46, Issue 1, March 1952.
- Asia Times* den 4 mars, 2004.
- Back, Pär-Erik (red.), 1965. *Modern demokrati. Problem och debattfrågor*. Lund: Gleerups.
- Bergquist, Mats, 1987. "Statsvetaren i byråkratin", s. 25-32 i Stenelo, Lars-Göran (red.), *Statsvetenskapens mångfald. Festskrift till Nils Stjernquist*. Lund: Lund University Press.
- Bergquist, Mats & Johansson, Alf W. (red.), 2007. *Säkerhetspolitik och historia. Essäer om stormaktspolitiken och Norden under sjuttio år*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Bergquist, Mats, Johansson, Alf W. & Wahlbäck, Krister (red.), 1987. *Utrikespolitik och historia. Studier tillägnade Wilhelm M. Carlgren den 6 maj 1987*. Stockholm: Militärhistoriska förlaget.
- Bertelman, Tomas, 2014. *Försvarspolitiskt samarbete – effektivitet, solidaritet, suveränitet*. Rapport från Utredningen om Sveriges internationella försvarspolitiska samarbete. Fö 2013:B. Stockholm.
- Bertelman, Tomas, 2007. "Inga större överraskningar' – termitstackssyndromet och rapporterandets villkor" s. 68-92 i Bergquist, Mats & Johansson, Alf W. (red.), 2007. *Säkerhetspolitik och historia. Essäer om stormaktspolitiken och Norden under sjuttio år*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Bertelman, Tomas, 2008. "Word politics: att ändra en doktrin från 'fast och bestämt' till 'skall kunna'" s. 67-81 i Pierre, Erik & Johansson, Alf W. (red.), *Över vida fält. Studier i utrikespolitik, diplomati och historia*. Lund: Sekel Bokförlag.
- Bertelman, Tomas, 2019. *Från ett kallt krig till ett annat*. Stockholm: Medströms Bokförlag.
- Bjöl, Erling, 1973. *Världshistorien efter 1945. 1 Den internationella politiken*. Politikens Forlag.
- Bring, Ove, 1974. *Folkrätten och världspolitiken*. Askild & Kärnekull.
- Bring, Ove, 1987. *Nedrustningens folkrätt*. Stockholm: Norstedts.
- Bring, Ove & Mahmoudi, Said, 1998. *Sverige och folkrätten*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Bringéus, Krister, 2016. *Säkerhet i ny tid*. Betänkande av Utredningen om Sveriges försvars- och säkerhetspolitiska samarbeten. SOU 2016:57. Stockholm.
- Cheney, Dick, 2004. *Address to World Economic Forum in Davos, Switzerland*. Talet återfinns på <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/texttrans/2004/01/20040124180225attocnicho.3576929.html#axzz42sBYOpl3>.
- Chicago Tribune* den 25 maj, 1916.
- Cooper, Robert, 2000. *The Postmodern State and the World Order*. Finns i fulltext på länken <http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf?1240939425> (fulltext) och i kortversion (5 sidor) på https://www.esiweb.org/pdf/esi_europeanraj_debate_id_2.pdf
- Cooper, Robert, 2002. "The new liberal imperialism", *The Guardian* 2002-04-07, <https://www.theguardian.com/world/2002/apr/07/1>.
- Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI), 1999. *Humanitær intervention. Retlige og politiske aspekter*. København.
- Deutsch, Karl W., 1968. *The Analysis of International Relations*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

- Deutsch, Karl W., 1967. *Nationalism and Social Communication*. Cambridge: The M.I.T. Press.
- Deutsch, Karl W., 1969. *The Nerves of Government. Models of Political Communication and Control*. Glencoe: The Free Press.
- Deutsch, Karl W., 1970. *Politics and Government. How People Decide Their Fate*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Dougherty, James E. & Pfaltzgraff Jr., Robert L., 1971. *Contending Theories of International Relations*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Dror, Yehezkel, 1971. *Ventures in Policy Sciences. Concepts and Applications*. New York: Elsevier.
- Ds 2007:46. *Säkerhet i samverkan. Försvarsberedningens omvärldsanalys. The Economist*.
- ESS 2009, se Europeiska unionens råd.
- Europeiska unionens råd. *En europeisk säkerhetsstrategi. Ett säkrare Europa i en bättre värld*. Antagen i Bryssel den 12 december 2003, vilken med senare ändringar återfinns på <https://www.consilium.europa.eu/sv/documents-publications/publications/european-security-strategy-secure-europe-better-world/#> (besökt i november 2020).
- Feldbæk, Ole, 2016. *Danmarks historie*. København: Gyldendal.
- FN (om internationell säkerhet), se <https://www.un.org/disarmament/topics/informationsecurity>.
- FOI 2019. *Ny tid, ny strid. En studie av Försvarsmaktens materielförsörjningsstrategi i ett förändrat säkerhetspolitiskt läge*. FOI-R--4790-SE Oktober 2019, vilken nås via länken <https://www.foi.se/rapportsammanfattning?reportNo=FOI-R--4790--SE>.
- Frankel, Joseph, 1972. *International Relations*. London: Oxford University Press.
- Galeotti, Mark, 2019. *Russian Political War. Moving beyond the hybrid*. London: Routledge.
- Gerner, Kristian, 2019. "Historia som politiskt vapen. Krimkonflikten, Ukraina och Ryssland." Tal av professor Kristian Gerner vid Kungl Krigsvetenskapsakademiens högtidssammankomst den 12 november, 2019, *Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift* Nr 4/2019, s. 26-29.
- Gerner, Kristian, 2020. "Putin och utbrottet av andra världskriget. En essä om bruk av historien." *Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift* Nr 3/2020, s. 104-129.
- Goldmann, Kjell, 1978. *Det internationella systemet. En teori och dess begränsningar*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Goldmann, Kjell, 1997. "Miljöhot, migration och terrorister i Tokyo – om begreppet säkerhetspolitik", s. 3-19 i Leifland, Leif, m.fl. (red.), *Brobyggare. En vänbok till Nils André*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Goldmann, Kjell, 2007. "Statsmannen och statsvetaren", s. 133-141 i Bergquist, Mats & Johansson, Alf W. (red.), *Säkerhetspolitik och historia. Essäer om stormaktspolitiken och Norden under sjuttio år*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Guilbaud, G. Th., 1966. *Cybernetik*. Stockholm: Aldus/Bonniers. (Franska originalet 1954.)
- Heider, Fritz, 1958. *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: John Wiley & Sons.
- Herolf, Gunilla, 2018. *Europeiskt säkerhets- och försvarspolitiskt samarbete*. Stockholm: Sieps 2018:4, tillgänglig på https://sieps.se/globalassets/publikationer/2018/sieps-2018_4-web.pdf?.

- Holsti, K. J., 1974. *International Politics. A Framework for Analysis*. London: Prentice Hall International.
- Hörberg, Thomas (red.), 2017. *Sverige – vårt att skydda. Ett sårbart samhälle kräver ett modernt civilt försvar*. Stockholm: Kungl Krigsvetenskapsakademien.
- Jacobsson, Marie, 2003. "Vårt är folkrätten på väg?", i *Internationella Studier* 2003:3.
- Jerneck, Magnus, 2009. "Peace, concerts, and great power diplomacy in modern Europe.", s. 104-124 i Aggestam, Karin & Jerneck, Magnus (eds.), *Diplomacy in Theory and Practice*. Malmö: Liber.
- Johansson, Leif (red.), 1974. *Statsvetenskapliga analysinriktningar i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Johnson, Bo, 1973. "Sovjetunionen och folkrätten – några aspekter" i *Svensk Juristtidning*, nätupplaga (utan sidangivelser; s. 193 i tryckt version) på <https://svjt.se/svjt/1973/193>.
- Jönsson, Per, 2016. "Så blev Syriens tragedi Putins lycka". *Svenska Dagbladet (Under strecket)*, måndag 26 september, 2016.
- Karlsson, Ingmar, 2016. *Roten till det onda. Uppdelningen av Mellanöstern 1916-2016*. Lund: Historiska Media.
- Kaplan, Morton A.,
– 1957. *System and Process in International Politics*. New York: John Wiley.
– 2005. dito med nytt förord finns i delar i serien ECPR Press Classics på nätet: https://books.google.se/books?hl=sv&lr=&id=INObDHjGi_oC&oi=fnd&pg=PA2&dq=Morton+A.+kaplan+publication&ots=QOz-y7qGz9&sig=Mg8G8tXm8Md-e8oqjx7i545EoNE&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (senast besökt i oktober 2020).
- Keohane, Robert O. & Nye, Joseph S., 1977. *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little, Brown and Company.
- Lasswell, Harold D., u.å. "Policy Science" i *encyclopedia.com*, finns tillgänglig på <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/applied-and-social-sciences-magazines/policy-sciences>.
- Leifland, Leif, m.fl. (red.), 1997. *Brobyggare. En vänbok till Nils André*. Stockholm: Nerenius & Santéus förlag.
- Lerner, Daniel & Lasswell, Harold D. (eds.), 1951. *The Policy Sciences; Recent Developments in Scope and Method*. Stanford: Stanford University Press.
- Lieber, Robert J., 1972. *Theory and World Politics*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Manin, Aleth, 1984. "Reflexions sur les fonctions et les limites du droit international contemporain (Tankar om den samtida folkrättens uppgifter och begränsningar)". *Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, 5. häftet. (Artikel jämte översättning.)
- McClelland, Charles A., 1967. *Theory and the International System*. New York: The MacMillan Company.
- Mearsheimer, John J., 2019. "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", *International Security*, 43(4), Spring, s. 7-50, tillgänglig på https://www.mitpressjournals.org/doi/full/10.1162/isec_a_00342.
- Merton, Robert K., 1967. *On Theoretical Sociology*. Toronto: Collier-Macmillan Canada.
- Morgenthau, Hans J., 1967. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.

- Nationell säkerhetsstrategi*, 2017. Regeringsdokument tillgängligt på <https://www.regeringen.se/48e36d/contentassets/ao2552ad9de94efcb84154bof6ed76f9/nationell-sakerhetsstrategi.pdf>.
- Petersson, Hans F., 1965. "Maktbalans eller världsstat?", s. 263-276 i Back, Pär-Erik (red.), *Modern demokrati. Problem och debattfrågor*. Lund: Gleerups.
- Petersson, Hans F., 1987. "System och aktör hos Morton A Kaplan", s. 221-228 i Stenelo, Lars-Göran (red.), *Statsvetenskapens mångfald. Festskrift till Nils Stjernquist*. Lund: Lund University Press.
- Pfannenstill, Bertil, 1937. "Huvudströmningar i våra dagars filosofi", *Svensk Tidskrift*, tjugufjärde årgången.
- Putin, Vladimir Vladimirovitj
- tal m.m. i München 2007, se PRESIDENT OF RUSSIA, *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, February 10, 2007*, återfinns på http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.
 - uttalande om Sovjetunionens kollaps återfinns i engelsk översättning på <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>; BBC:s engelska översättning är tillgänglig på <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4481455.stm>.
- Rhenman, Eric, 1969. *Centrallasarettet. Systemanalys av ett svenskt sjukhus*. Lund: Studentlitteratur.
- Rhenman, Eric, 1973. *Organization Theory for Long-Range Planning*. London: John Wiley & Sons.
- Riksdagstrycket.
- SFS (Svensk författningssamling).
- Silverman, David, 1974. *The Theory of Organisations. A Sociological Framework*. London: Heinemann.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- SOU 2016:57. *Säkerhet i ny tid*. Betänkande av Utredningen om Sveriges försvars- och säkerhetspolitiska samarbeten. Stockholm.
- Stenelo, Lars-Göran (red.), 1987. *Statsvetenskapens mångfald. Festskrift till Nils Stjernquist*. Lund: Lund University Press.
- Stjernquist, Nils, 1987. "Mellan juridik och politik", *Acta Societatis Lundensis*, Nr 94.
- Sundelius, Bengt, 1997. "Från kunskap till praktik", s. 57-71 i Leifland, Leif, m.fl. (red.), *Brobyggare. En vänbok till Nils Andrén*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Svensk ordbok* är en av Svenska akademiens ordböcker. Samtliga tre återfinns på <https://svenska.se/>.
- Theutenberg, Bo Johnson, 1986. *Folkrätt och säkerhetspolitik*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- UNDP. "Towards Freedom in the Arab World". *Arab Human Development Report (AHDR) 2004*, tillgänglig på <http://hdr.undp.org/en/content/arab-human-development-report-2004>.
- Waltz, Kenneth N., 1990. "Realist Thought and Neorealist Theory", *Journal of International Affairs* 44(1) Spring/Summer.
- Wiberg, Håkan, 1976. *Konfliktteori och fredsforskning*. Stockholm: Esselte studium.
- Öhman, Martin, 2014. "Världens första telekomkrig", i *Forskning och Framsteg*, nr 6, tillgänglig på <https://fof.se/tidning/2014/6/artikel/varldens-forsta-telekomkrig>.